

תשובה בענין טהרה לחולי איידס

שאלה: האם מטהרים מת שנפטר מחמת איידס או מחמת מחלה מידבקת אחרת?

תשובה:

אין מקום למנוע טהרה מקרבנות מחלת האיידס ומחלות מידבקות אחרות, אם נוקטים באמצעי זהירות מקובלים. ועתה נפרט את הנימוקים לתשובתנו.

(א) מקורות הטהרה (הדחת המת) ומטרותיה

הטהרה לפני הקבורה הינה מנהג עתיק מאוד, והיא מוזכרת כבר במשנה כמילתא אגב אורחא.¹ הסיבה לטהרה קשורה בכבוד המת: אדם מישראל יש להביאו למנוחת עולמים בכבוד. כשתינוק נולד רוחצים אותו כדי להסיר ממנו את הנוזלים של הרחם וכדי שייראה נקי ויפה ולא מזוהם ודוחה. רבינו יהודה החסיד אומר שבאופן מקביל רוחצים את האדם גם כשהוא נפטר מן העולם. הוא מבסס את דבריו על הפסוק (קהלת ה': ט"ו): "כלעומת שבא כן ילך".² הוא אף מוסיף: "ייזהר אדם הרוחץ את המת שלא יעזוב טינוף על בשרו".³ לעתים קרובות הגוף פולט חומרים מטמאים או מזהמים בשעת יציאת הנשמה, והטהרה באה להסיר את החומרים האלה. ואכן, כך כתב הרב יהודה דוד אייזנשטיין באופן ברור בתחילת המאה שלנו: "רוחצין המת... להעביר הזוהמא ולנקות אותו היטב, ומדיחין אותו במים שלא יקוצו העם בטלטולו".⁴ - מחמת הריחות הדוחים של הזוהמה. סביר להניח שהוא התבסס על דברי הרמ"א: "ומדיחים אותו היטב בכל מקום, שיהא נקי מכל טומאה".⁵

(ב) יחסנו לחולי איידס

יש אומרים שמחלת האיידס מעידה על כך שהחולים בה הם בחזקת רשעים, ולכן "לא מגיע להם" כבוד המת. על כך יש להשיב: התורה אכן תובעת את קידושם של חיי האישות של כל יהודי, אך אין פירוש הדבר שמן הסתם כל

מי שלוקה בנגיף האיידס הוא בחזקת רשע שבא כעת על עונשו. לא כל מי שנדבק באיידס הוא בגדר מופקר או סוטה: יש שאיתרע מזלם וקיבלו מנת דם נגועה או שהודבקו על ידי בן-זוגם, וכיוצא באלו. אין לחברה קדישא דרך או צורך להכיר את האטיולוגיה של מחלתו של כל מת שבאים לטהר אותו. אבל, אפילו אם ידוע לנו בבירור שהנפטר ניהל חיי הפקרות מינית, אל לנו לסבור שהוא בר-עונשין על מעשיו. היום, בהיעדר סנהדרין, עדים והתראה, הפקרות מינית - עריות בלשון חז"ל - עונשה בידי שמים.⁶ ומי מאתנו יטען ששמע מאחורי הפרגוד שהאיידס הינו עונש מן השמים? אין בשר ודם יודע דעת עליון, ומי שמתיימר לטעון אחרת הינו גס רוח כלפי מעלה. וכבר אמר הנביא: "כי לא מחשבותי מחשבותיכם, ולא דרכיכם דרכי, נאום ה'. כי גבהו שמים מארץ כן גבהו דרכי מדרכיכם ומחשבותי ממחשבותיכם" (ישעיהו נ"ה: ח'-ט').⁷

מסתבר, אם כן, שכל הנימוקים שהבאנו בראשית דברינו קיימים גם במקרה של קורבן מגיפת האיידס (או כל מחלה מידבקת אחרת). גם אותו, גם אותה, יש להביא לקבורה בכבוד, שהרי גם הם בני אדם שנבראו בצלם אלקים, והכבוד הזה מגיע גם לבוראם שבצלמו נבראו (וכך משתמע מפירוש רש"י לדברים כ"א: כ"ג).

ג) שמירת הנפש ופיקוח נפש

על-אף קביעתנו שגם לאלה שמתו ממחלת האיידס יש לעשות כל מה שמגיע להם מבחינת כבוד המת (כולל טהרת גופותיהם), חובה עלינו לקבוע אם המטהרים באים לידי סכנה עקב כך. שני היבטים יש בדבר:

(1) הרמב"ם פוסק:

אחד הגג ואחד כל דבר שיש בו סכנה וראוי [= ויכול להיות] שייכשל בה אדם וימות... וכן כל מכשול שיש בו סכנת נפשות - מצוות עשה להסירו ולהישמר ממנו ולהיזהר בדבר יפה יפה, שנאמר "הישמר לך ושמור

נפשך" (דברים, ד': ט').⁸

אין ספק שנגיף האיידס הינו בגדר "דבר שיש בו סכנה" ומצוה היא להימנע ממנו.

2) בנוסף על כך, ההידבקות בנגיף האיידס היא בהחלט בגדר של פיקוח נפש של המתעסקים ונפסק בגמרא:

מנין לפיקוח נפש שדוחה את השבת?... אמר רב יהודה אמר שמואל:

[ו"שמרתם את חוקותי ואת משפטי אשר יעשה אותם האדם וחי בהם"

(ויקרא, י"ח, ה') - "וחי בהם", ולא שימות בהם!⁹

ולא שבת בלבד, אלא כל המצוות שבתורה (מלבד שלוש) נידחות מפני פיקוח

נפש¹⁰ והדברים ידועים לכל בר-בי-רב. והרי טהרת המת איננה מצוה, אלא

מנהג עתיק בלבד!¹¹

מהנאמר לעיל משתמע שאם סכנת ההידבקות היא ממשית עבור המתעסקים בטהרת המת, תהיה חובה לוותר על הטהרה לחלוטין, שהרי המתעסקים במת אינם מתבקשים להעמיד את חייהם בסכנה כדי לבצע את טהרת המת, ואף אסור להם לעשות כן.

ד) הפחד

הרמ"א כותב: "יש אומרים בשעת הדבר אין מתאבלין משום ביעתותא, ושמעתי קצת נהגו כן"¹². "ביעתותא" פירושה פחד אך אין טעם להזדקק לנימוק זה בנידון דידן. ראשית כל, משמע מלשון הרמ"א שהוא אינו תומך באותה שיטה. שנית, הרמ"א עוסק במנהגי אבלות ולא במנהגי קבורה. אורת הבהלה הכללית ששררה בימי הביניים בזמן מגיפת הדבר, היא שגרמה לבני אדם להיות אחוזי פחד ("ביעתותא"), ולכן היו מהם שלא יכלו לשבת שבעה על מתייהם ולקיים את שאר מנהגי האבל, מחמת דאגתם לחייהם הם. עם כל הבהלה המתלווית למחלת האיידס בתקופה שלנו, אי אפשר לומר שקיימת "ביעתותא" מהסוג הזה.

ה) דעת פוסקי זמננו על מימדי הסכנה

לפני כמה שנים כתב הרב ברי פרוינדל שבגלל סכנת ההידבקות הגדולה, מותר לחברה קדישא לסרב לבצע טהרה למת שנפטר מחמת מחלת האיידס - ולא זו בלבד שמותר, אלא שמא אף חייבים הם לסרב.¹³ גישה זו נוטה להגזמה מפחידה. ואכן, הרב עמנואל יעקובוביץ, לשעבר הרב הראשי ליהדות בריטניה, הגיב על כך כדלהלן:

מידע רפואי זמין מלמד שאין כל הצדקה להצעותיו; לכן מבחינה הלכתית אין מקום לסירוב שכזה, שהרי אין מחלת האיידס יכולה להימסר בתנאים המוזכרים אם נוקטים באמצעי זהירות מקובלים, כגון שהמתעסקים של החברה קדישא ילבשו כפפות [רפואיות].¹⁴

ו) העובדות הרפואיות ואמצעי הזהירות המקובלים¹⁵

האנשים המתעסקים בחולי איידס יכולים להידבק בנגיף כשדם נגוע בא במגע עם עור פצוע על גופם החשוף, למרות שהסטיסטיקה מלמדת שהסכנה נאמדת בפחות מאחוז אחד.¹⁶ כמו כן, במידות אף יותר פחותות, ניתן להידבק ממגע דומה עם הפרשות גוף אחרות - זרע, רוק, דמעות וכיוצא באלו.¹⁷

חברי הסגל הרפואי חשופים לסכנה כזו (אף שהיא מיזערית) בבואם לטפל בחולים נגועים בנגיף האיידס. לכן, בחודש אוגוסט 1987 פורסמו בנושא דיון "אמצעי זהירות אוניברסליים" על-ידי ה-CDC האמריקאי (Center for Disease Control בלעז).¹⁸ הסבירות שהמתעסקים בטהרת המת יידבקו נמוכה וקיימא לן ד"שלוחי מצוה אינן ניזוקין" (פסחים ח' ע"א ועוד). אף על פי כן, קיימא לן דאין סומכין על הנס, ו"נשמרתם מאוד לנפשותיכם" כדאמרינן לעיל, וזה העיקר. אי לכך, נראה לי שיש לפסוק שבמקרה שהמתעסקים מטהרים מישהו שמת ממחלת האיידס, עליהם לנקוט בכל "אמצעי הזהירות האוניברסליים" הנוגעים למצבם:

- א. עליהם ללבוש אמצעי מגן (barrier precautions בלעז) - כפפות גומי, חלוק, מסכה ומשקפי-מגן.
- ב. את כל חלקי גופם שבאו במגע עם הפרשות מגוף הנפטר יש לשטוף היטב מיד עם הסרת אמצעי ההטרסה.
- ג. מתעסק שיש לו פצע גלוי - מוטב שלא ישתתף בטהרה עד שהפצע יבריא.
- ד. אחרי הטהרה יש לחטא את הציוד בתמיסה טריה של Sodium Hypochlorite ומים. 19

ז) הלכה למעשה

על סמך כל הנ"ל אנו פוסקים כדלהלן:

- א. אם אין הוראה אחרת ממקור רפואי מוסמך, יש לתת לאדם שנפטר מנגיף האיידס (או ממחלה מידבקת אחרת) את הכבוד המגיע למת, כולל טהרת גופתו. 20
- ב. על המתעסקים ללבוש כפפות גומי, חלוק, מסכה ומשקפי-מגן בשעת הטהרה ולשטוף היטב את כל חלקי גופם שבאו במגע עם הפרשות מגוף הנפטר.
- ג. יש לחטא את כל הציוד לאחר גמר הטהרה.
- ומי יתן ו"בילע המות לנצח ומחה ה' אלהים דמעה מעל כל פנים, וחרפת עמו יסיר מעל כל הארץ, כי ה' דיבר" (ישעיהו כ"ה: ח').

הרב שמחה רוט

הרצליה

תמוז תשנ"ג

בהסכמת

כל חברי הועד

הערות

1. משנה שבת כ"ג: ה' = בבלי שבת קנ"א ע"א. ר' אברהם דנציג סובר ש"כל ענייני טהרתו לא מצינו לזה שורש בגמרא אך הם כולם מקובלים מר' יהודה החסיד" (חכמת אדם, הלכות אבילות, הנהגת חב"א קדישא, במבוא). לסקירה יסודית של תולדות הטהרה ראה תשובתו של הרב דוד גולינקין לעיל.
2. ספר חסידים, מהד' מרגליות, סימן תק"ס = מהד' ויסטינצקי, סימן תתרנ"ח.
3. שם, סימן תשל"ב = שם, סימן ש"ל.
4. אוצר דינים ומנהגים, ניו יורק, 1917, עמ' 224.
5. שולחן ערוך, יורה דעה, שני"ב: ד' בהגה.
6. [לרשימת העונשים השונים לעריות ראה רמב"ם, הל' איסורי ביאה א': ד'-ז'.
7. לדעות דומות ראה Rabbi Michael Gold, *Does God Belong in the Bedroom?*, [Philadelphia, 1992, pp. 156-157].
8. הל' רוצח ושמירת הנפש, י"א: ד'.
9. יומא פ"ה ע"ב.
10. כתובות י"ט ע"א וסנהדרין ע"ד ע"א.
11. כפי שהוכח על ידי הרב דוד גולינקין בתשובתו הנ"ל. לגבי כל הענין של סכנה ראה בהרחבה אצל הרב גולינקין בתשובות ועד ההלכה של כנסת הרבנים בישראל, כרך ד' (תש"ן-תשנ"ב), ירושלים, תשנ"ב, עמ' 41-42 וכן בעמ' 38. מה שכתוב שם שייך גם לכאן.
12. שולחן ערוך, יורה דעה, שע"ד: י"א בהגה.
13. הרב ברי פרוינדל, עמ' 50 (ראה רשימת הספרות בסוף התשובה).
14. ראה הרב יעקובוביץ, עמ' 80, וכך סוברים הרב בלייך, עמ' 75, ד"ר רוזנר, עמ' 37, וד"ר שטיינברג, טור 601.
15. את הידיעות הרפואיות סיפק לי ידידי היקר, ד"ר ג'סטין פיליפס נ"י, מכפר סבא, רופא מומחה ויהודי ירא שמיים.
16. G. L. Mandell, R. G. Douglas and J.E. Bennett, *The Principles and Practice of Infectious Diseases*, third edition, New York, 1990, p. 1037, col. 2.

[הערת העורך: יש להוסיף שלדעת כמה מומחים נגיף האיידס ממשיך לחיות אפילו עד ארבעים ושמונה שעות לאחר המוות ולכן חובה היא לנקוט באמצעי זהירות גם לאחר מותו של חולה איידס. ראה ד"ר ל' קופר ב. *Tradition*, Vol. 27, No. 3.]

[.3 (Spring 1993), pp. 105-106-

17. מנדל, דאגלס ובנט הנ"ל, עמ' 1038, טור 1.

18. שם, עמ' 2181, טור 1.

19. שם, עמ' 2228, טור 1.

20. יש להוסיף שאם חברי החברה קדישא מפחדים לבצע את הטהרה על אף אמצעי הזהירות, אין הם מחויבים לעשות כך מכיון שמדובר במנהג עתיק ולא במצוה. ראה רוזנר, עמ' 37.

ספרות

ר' י"ד בלייך -

Rabbi J. David Bleich, "Aids: A Jewish Perspective",
Tradition, Vol. 26, No. 3 (Spring 1992), pp.49-80

ר' עמנואל יעקובוביץ -

Rabbi Immanuel Jakobovits, "Aids: A Jewish Perspective",
Encyclopaedia Judaica Year Book 1990-91, Jerusalem, 1992,
pp. 77-81

ר' ברי פרוינדל -

Rabbi Barry Freundel, "Aids: A Traditional Jewish
Response", *Jewish Action*, (Fall 1986-87), pp.48-57

ד"ר פרד רוזנר -

Dr. Fred Rosner, "Aids: A Jewish View", *Journal of Halacha
and Contemporary Society*, No. XIII (Spring 1987), pp.21-41

ד"ר אברהם שטיינברג, אנציקלופדיה הלכתית-רפואית, כרך ג', ירושלים,
תשנ"ג, טור 601